

GELIEFD ALS BONDGENOOT, MAAR NIET ALS LEIDSMAN

Amerikaanse en Nederlandse percepties van staat en politiek

In dit artikel wordt nagegaan of, en zo ja in welk opzicht, Nederland zich op staatkundig terrein gevoelig heeft betoond voor 'het Amerikaanse voorbeeld'. De conclusie luidt dat er weinig amerikanisering heeft plaatsgevonden. Vergeleken met de gretigheid waarmee allerlei onderdelen van de Amerikaanse (massa)cultuur werden overgenomen, toonden de politici zich al vanaf de late achttiende en vroege negentiende eeuw opmerkelijk terughoudend. In de loop van de tijd – en zelfs na de Tweede Wereldoorlog – is daaraan weinig veranderd. De Verenigde Staten zijn een ander land – en dat mag zo blijven.

Amerikaanse gezagsdragers die in Nederland op visite komen, plegen te benadrukken hoe goed de relaties van oudsher zijn geweest. In hun repertoire nemen zij naast de *Boston Tea Party* (ze wilden daar in Boston geen Britse thee, maar Nederlandse – het is maar dat u het weet) stevast het Marshallplan op. De vs hielp Nederland na de oorlog weer op de been. Het herboren Nederland werd voor altijd een trouwe bondgenoot, een enkel dissonantje op zijn tijd daargelaten. Onjuist is deze voorstelling van zaken niet. Er blijven echter vragen open. Nederland opende zijn hart voor de bevrijders, maar hoe ver reikte deze 'ontdekking van Amerika'? Was het meer dan dankbaar hulp aanvaarden? Waren wij zo onder de indruk dat wij zelf Amerikaanser wilden worden?

De naoorlogse Europese fascinatie voor het land aan de overkant van de Atlantische Oceaan was alleen uniek door haar intensiteit. Ook in andere tijden had Nederland al een luisterend oor en een spiedend oog op Amerika gericht om te zien wat er te halen viel. Dit artikel, dat de (ruim) twee eeuwen van Nederlands-Amerikaanse betrekkingen bestrijkt, richt zich op mogelijke 'americanisering' op het terrein van staatkunde en politiek. Hierbij wordt vooral gekeken naar drie perioden: de negentiende eeuw, toen het koninkrijk werd gesticht, de naoorlogse periode met de invoering van de verzorgingsstaat, en de zeer recente geschiedenis. Hoeveel invloed heeft de vs door de jaren heen op ons staatsrecht uitgeoefend? Verrassend weinig, zo blijkt. Noch in het begin van de negentiende eeuw noch in latere fasen van zijn ontwik-

keling en zelfs niet op het hoogtepunt van het Europese pro-amerikanisme direct na de Tweede Wereldoorlog was Nederland geneigd zijn grote vriend en bondgenoot in staatkundig opzicht na te doen.

Thema's als de machtenscheiding, de organisatie van de verzorgingsstaat en de toetsing van wetten aan de Grondwet passeren in wat nu volgt de revue. Daarnaast komt het onderzoek aan de orde dat de Staatscommissie Dualisme en Lokale Democratie (meestal de Commissie-Elzinga genoemd) aan het begin van deze eeuw heeft uitgevoerd om te bezien of elementen van het Amerikaanse staatsrecht in aanmerking kwamen voor toepassing in Nederland. De huidige discussie of de Amerikaanse manier van toetsing van wetten aan de Grondwet navolging verdient, mag evenmin ontbreken. Bij wijze van afsluiting gaat het stuk nog in op de inspiratie die de vs wél bood bij de gedachtevorming rond de Europese Grondwet. Enkele jaren geleden leed dit project schipbreuk door de geruchtmakende referenda in Frankrijk en Nederland. Ook het verdrag dat ervoor in de plaats kwam (Lissabon, december 2007) bevat elementen die aan de vs doen denken. Europa was zich daarvan bewust, maar lidstaat Nederland toonde nauwelijks interesse voor welke link met de vs dan ook, gevangen als het momenteel is in zijn eigen preoccupaties.

Twee landen, twee geschiedenissen, twee grondwetten

Een tekst uit het sonnet 'The New Colossus' van de dichteres Emma Lazarus, op een plaquette aan de voet van het Vrijheidsbeeld, geeft een belangrijk aspect van het wezen van de vs bloemrijk weer. 'Give me your tired, your poor, Your huddled masses yearning to breathe free, The wretched refuse of your teeming shore, Send these, the homeless, tempest-tost to me, I lift my lamp beside the golden door!' De vs was een land van immigranten, ook al voordat de 'huddled masses yearning to breathe free' in grote golven aan land waren gekomen. Hoewel zich onder de *founding fathers* zelf nauwelijks immigranten van de eerste generatie bevonden, voelden zij zich wel geroepen zich af te zetten tegen het werelddeel waar hun voorouders vandaan kwamen. Hun nieuwe land was 'exceptioneel': geen enkel land kon zich qua voortreffelijkheid met de vs meten, zeker het verderfelijke Europa niet. De revolutionaire omstandigheden waaronder het land onafhankelijk was geworden, voegden een nieuwe dimensie toe aan het verzet tegen Europa. Weliswaar had de Franse en Nederlandse financiële steun aan de revolutionairen een belangrijke bijdrage geleverd aan het positieve eindresultaat, maar het feit dat er naast onheil ook zegen uit Europa kwam, was toch geen reden positiever over de oude wereld te denken.

De Amerikaanse Grondwet die in 1787 het licht zag en al een jaar later, nadat de negende staat haar geratificeerd had, rechtskracht kreeg, ademde

volop de geest van dit 'exceptionalisme'. De *Articles of Confederation* waarmee de vs zich na de revolutie had moeten behelpen, werden vervangen door rechtsregels die beter waren toegesneden op de behoeften van een min of meer centraal geleid land. Zo'n land moest over een echte regering beschikken met alles wat daarbij hoort, zoals een normaal werkend monetair stelsel (waarvoor een centrale bank nodig was) en een ministerie van buitenlandse zaken. De vs keek de oplossing echter niet van Europa af. Zij bleven hun eigen weg gaan en bedachten eigen oplossingen voor typisch Amerikaanse vraagstukken. Het hele Amerikaanse concept van een grondwet contrasteerde met wat in Europa gemeengoed begon te worden, namelijk de notie dat zo'n wet, geïnitieerd door 'de bestaande politieke machten', een definitie diende te geven van 'de bestaande politieke orde'. In de vs gold het uitgangspunt dat de toekomstige, nog te ontwikkelen politieke orde zich zou moeten voegen naar de spelregels die in de *constitution* werden afgesproken. Daarmee kreeg de Amerikaanse Grondwet niet minder, maar juist meer betekenis dan een Europese. De vs zette zich met zijn visie op de constitution vooral af tegen het Britse systeem, waarin een grondwet formeel ontbrak en het parlement sowieso soeverein was. Vandaar ook dat de mogelijkheid van toetsing van wetten aan de Grondwet zo nadrukkelijk past in het Amerikaanse stelsel. De Grondwet heeft eeuwigheidswaarde, ongeacht wie aan het bewind is en volledig los van de politieke waan van de dag (Dippel 1996).

De Amerikaanse Grondwet, waaraan spoedig de eerste tien (als *Bill of Rights*) en vervolgens steeds nieuwe amendementen werden toegevoegd – het laatste, nummer 27, dateert van 1992 en werpt een barrière op voor verhoging van het eigen salaris door leden van het Congres –, weerspiegelt een fundamenteel wantrouwen tegen de opeenhoping van macht in een oligarchie. Het was dit wantrouwen dat de revolutie van 1776 had ontketend, en het verdiende daarom een ereplaats in de rechtsregels van de nieuwe natie. De *trias politica*, het nastreven van evenwicht tussen de uitvoerende, de wetgevende en de rechterlijke macht, is onlosmakelijk onderdeel van het systeem van 1787. Alle waarschuwingen dat geïstitutionaliseerd wantrouwen, in welke vorm dan ook, het land moeilijk regeerbaar zou maken, werden in Philadelphia in de wind geslagen. De *checks and balances* die de Grondwet zouden kenmerken, betekenden ook een beperking van de volkssoevereiniteit. Dat namen de gedelegeerden echter voor lief. De macht lag immers niet zonder meer bij het volk; de macht was aan het volk *ontleend*. Tussen de verkiezingen door zou de volksvertegenwoordiging spreken namens het volk, wiens grondrechten intussen waren gegarandeerd.

De manier waarop de Bill of Rights dat deed, week af van de Franse benadering, die vanaf de Parijse revolutie van 1789 steeds meer in opportunistisch vaarwater verzeild raakte. In de Franse optiek moest de burger wijken als zijn individuele grondrecht het belang van de nieuwe revolutionaire orde hinderde. In de vs kregen de grondrechten een absolueter (minder relatief) karak-

ter, naar de letter en naar de geest waarin zij in de praktijk werden toegepast. Zowel de Amerikaanse wetgever als de rechter vond het Franse eclecticisme verwerpelijk. 'Vrijheid' van de burger ging boven alles, zelfs als de staat daar last van had. Ook deze opvatting was een erfenis van de revolutie van 1776, maar de marginale rol van de staat is nooit wezenlijk veranderd. De overheid werd op veilige afstand gehouden, grondrechten werden zorgvuldig bewaakt en de identificatie met een gemeenschap kreeg vooral gestalte binnen een lokale, regionale of culturele entiteit. Dit kon het dorp of de stad zijn, de *county* of de (deel)staat, een etnische groepering of een kerkgenootschap.

In het voorgaande lag nogal wat nadruk op de onwrikbaarheid van het Amerikaanse constitutiebegrip, gekoppeld aan een sterk geloof in eigen uitzonderlijke voortreffelijkheid. Daarbij past echter een belangrijke kanttekening, juist in de huidige tijd. Hoewel de *founding fathers* nog stevig op hun voetstuk staan en voorlopig zullen blijven staan, is het publieke besef van de Amerikaanse uitzonderlijkheid niet altijd even onwankelbaar. Op momenten dat er iets knaagt aan het zelfvertrouwen willen zelfs conservatieve opinieliders nog wel eens wat gas terugnemen en aan het relativeren slaan. In de loop van de regeerperiode van George W. Bush is het tot steeds meer Amerikanen doorgedrongen dat diens beleid in het buitenland gevaarlijk veel weerstand oproept en dat het prestige van de vs ernstig bedreigd wordt. Houd dan maar eens vol dat iedereen juist een voorbeeld aan je zou moeten nemen! In een recent nummer van *The Atlantic Monthly* toont een reeks beschouwingen van bekende auteurs over 'the future of the American idea' de lage dagkoers van het ideaal aan. Hoe afwijkend van zijn normale toon klinkt bijvoorbeeld George F. Will's volgende demonstratie van bescheidenheid? 'American exceptionalism is compatible with the idea of American normality. Our nation is exceptionally well-founded and exceptionally faithful to an exceptionally nuanced system of prudential political axioms. But one of those axioms – it is the crux of the Madisonian¹ persuasion – is that no polity is exempt from the passions and failings that make governance problematic, always and everywhere' (Will 2007: 4).

Het ontstaan van Nederland is heel anders verlopen. Geen strijd tegen een koloniaal moederland dat geleid werd door een zogenaamd 'gekke koning', geen immigrantenmentaliteit die zich daarbij liet gelden, geen behoefte om voor eens en voor altijd met inbreuken op (individuele) vrijheid af te rekenen.² Nederland vocht zich wel ooit vrij van Spanje, maar toen na de Franse tijd – die eindigde in november 1813 – de eerste Grondwet werd opgesteld, was de herinnering aan de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) en wat daarop volgde danig vervaagd. De Republiek had sterk op de autonome provincies gesteund. Inmiddels was Nederland een koninkrijk geworden, met een vorst die zijn soevereiniteit niet als een dode letter beschouwde en die bovendien dankzij de Indische baten over een groot eigen budget beschikte. De zeshon-

derd notabelen die zich op 29 maart 1814 in de Nieuwe Kerk in Amsterdam over de Grondwet mochten uitspreken, hadden dus nieuwe zorgen aan hun hoofd. Even later werd ook nog eens België aan het koninkrijk toegevoegd, wat weer een ander perspectief opleverde. De vernieuwde Grondwet van 1815 was nog meer dan die van een jaar eerder een mengeling van oude en nieuwe elementen; daarnaast weerspiegelde zij het wantrouwen tussen noord en zuid. Op geen enkel moment in deze ontwikkeling was er een noodzaak of reden een voorbeeld te nemen aan de vs. Reflectie op de situatie in diverse andere Europese landen gaf op de korte termijn – en er wás haast bij – meer rendement.

De grondwetsherziening van 1848, de nasleep van een soort democratische revolutie, deed pas het parlementaire stelsel ontstaan zoals wij dat vandaag de dag kennen.³ De leden van de Tweede Kamer werden niet meer gekozen door de Provinciale Staten (die op hun beurt door ‘de standen’ waren aangewezen), maar rechtstreeks. Daardoor ‘verburgerlijkte’ het parlement in belangrijke mate (Turpijn 2008: 26-29). De Kamer kreeg de belangrijke rechten van interpellatie, initiatief en amendement. Ook dat bracht een cultuuromslag teweeg. Het duurde echter nog lang voordat alle partijen aan hun rol gewend waren. De beruchte ‘conflictijd’ van de jaren 1866-1868 schiep helderheid. De constitutionele monarchie, een systeem waarin ministers verantwoordelijk zijn voor elk handelen van de koning, kreeg vorm; de suprematie van het parlement werd nu ook in de praktijk vastgelegd. Ministers moesten het vertrouwen van de Kamer genieten, anders dienden zij te vertrekken. Of er vertrouwen bestond bleek niet uit stemmingen over moties van leden van de Kamer (zoals later het geval zou worden), maar op een omslachtiger manier, namelijk via de af- of goedkeuring van de begroting. Aan het basisprincipe van ‘gebleken’ vertrouwen viel echter niet meer te tornen (Turpijn 2008: 148-151).

Dit alles week sterk af van de ontwikkeling in de vs, waar de omstandigheden zelden noopten tot afwijking van de in 1787 ingeslagen weg. De politieke cultuur die binnen de kaders van de Grondwet opbloeide getuigde, in sterke afwijking van de Nederlandse, van extreem weinig ideologische bevlogenheid. De strijd tussen antifederalisten en federalisten, de opkomst van een Republikeinse en een Democratische Partij – met de *Whigs* als tijdelijk verschijnsel – en later de populisten en de *Progressives* had met ideologie in de zin van ‘streven naar een hoger ideaal’ nauwelijks te maken. Met concurrentie om macht en welvaart daarentegen zo veel te meer. Dit betekende niet dat de politieke tegenstellingen nergens over gingen. Er waren zeer reële belangen in het geding, met soms wel degelijk een ideële lading – zoals in het debat over slavernij en vrijhandel, dat zelfs de aanleiding was tot de bloedige Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865). Maar het soort ideologische scherpstlijperij dat in het steeds meer verzuilde Nederland met zijn vele concurrerende partijen vaak de boventoon voerde, was afwezig. Politieke partijen op con-

fessionele grondslag kwamen in de vs niet voor. Het land had aan een paar brede bewegingen of partijen genoeg, wat een normaal verschijnsel was in een groot en nog redelijk dunbevolkt land met individualisme als collectieve karaktereigenschap. Mede daardoor zochten alle partijen in hun standpuntbepaling het politieke midden op. Zij realiseerden zich dat de massa van het electoraat zich niet aan de randen van het speelveld bevond. Hoe talrijk en divers de religieuze overtuigingen, kerkgenootschappen en etnische identiteiten ook waren, politieke versnippering zou nooit lonen. Ook het districtenstelsel speelde een rol. In zo'n stelsel levert samenwerking over de grenzen van de eigen identiteit heen meer op dan ideologische scherpslijperij.

Het wekt geen verbazing dat het langs confessionele lijnen verdeelde Nederland na de Eerste Wereldoorlog besloot het districtenstelsel te vervangen door een systeem van evenredige vertegenwoordiging. Wat in de vs logisch was, was dat hier veel minder. Het principe van evenredigheid bood een mogelijkheid het complexe geheel van minderheden (protestanten, katholieken, liberalen en sociaaldemocraten) dat Nederland vormde volgens simpele regels van verdelende rechtvaardigheid te laten profiteren van de toenemende staatsinvloed. Ook de nivellering en spreiding van inkomens die de staat langzaam maar zeker op zich nam, kon zo in eerlijker (proportioneel zuivere) banen worden geleid. Het nieuwe kiesstelsel maakte voor het eerst zichtbaar hoe sterk de aanhang van elke partij was, want elke stem, in welke kieskring ook uitgebracht, telde voortaan mee. Naar rato van de nu haarscherp gedefinieerde culturele, religieuze en politieke krachtsverhoudingen werden vervolgens alle zegeningen van de overheidsbemoeienis (onderwijs, sociale voorzieningen, subsidies, enzovoort) over de bevolking uitgestrooid.

Alle partijen rekenden zich in de discussie over de stelselherziening rijk: zij hoopten dat hun zeteltal bij invoering van het nieuwe kiessysteem per saldo zou toenemen. Maar het bleek uiteindelijk vooral de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) te zijn die er werkelijk van profiteerde.⁴ Welke gevolgen hij ook had, de overstap naar evenredige vertegenwoordiging was een duidelijk voorbeeld van een ontwikkeling die juist helemaal tegen het Amerikaanse model inging en waarbij de vs hoogstens tot negatief voorbeeld strekte. Verder weerspiegelde de gang van zaken in Nederland een groot verschil in staatsopvatting. De staat was hier geen boeman. De overheid en de zuilen verdroegen elkaar heel goed, in weerwil van alle gepraat van de zuilen over de noodzaak de staatsmacht in toom te houden. De zuilen zorgden met hun 'sovereiniteit in eigen kring' voor de gewenste graad van pluralisme; de staat vulde wat de zuilen op het terrein van welvaart en welzijn niet konden presteren in precies de gewenste mate aan. Zo verkreeg de Nederlandse politiek op een weldoordachte manier 'het beste van twee werelden'.

In de jaren zestig van de vorige eeuw bepleitte D'66 (toen nog met apostrof geschreven) herinvoering van het districtenstelsel als een manier om meer inhoud te geven aan de band tussen kiezer en gekozene. Wie in de Tweede

Kamer wilde komen, zou met zijn zeepkist langs alle steden en dorpen in zijn district moeten. Dit soort experimenten met grotere zichtbaarheid van politiek zou zeker verfrissend hebben gewerkt, maar de beoogde personalisering van de politiek ('Amerikaanse toestanden') ging een groot deel van het electoraat veel te ver. Tegenstanders betoogden dat in een districtenstelsel het verlenen van gunsten altijd op de loer ligt en dat hiermee bovendien het hek van de dam zou zijn: moesten we soms ook de hoofdcommissaris van politie gaan kiezen? Hoe dan ook was Nederland nog te verzuimd om mee te gaan in de wens van D'66 het politieke systeem te laten 'ontploffem'.

Dat wrijving tussen het Amerikaanse *the-winner-takes-all*-systeem en het universele democratische principe dat de meerderheid beslist niet louter theorie is, bleek bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2000. Al Gore kwam in de staat Florida vijf-honderd stemmen tekort om president te worden. Hij verloor de verkiezingen met een ruime achterstand in kiesmannen, terwijl hij wat de landelijke *popular vote* betrof kon bogen op een meerderheid van een half miljoen stemmen. Het onthutsende feit dat vijf-honderd stemmen in één staat een half miljoen stemmen in de rest van het land konden tenietdoen, was in Nederland geen reclame voor een 'amerikanisering' van het electorale stelsel.

New Deal en verzorgingsstaat: meer schrikbeeld dan voorbeeld

De economische crisis van 1929 deed een langdurige periode van depressie ontstaan, die in de vs extreem hard toesloeg. De Democraat Franklin Roosevelt, in 1932 tot president verkozen als opvolger van de Republikein Herbert Hoover, bood de getroffen en perspectief. De staten die voorheen hun autonomie boven alles hadden gesteld, beschikten zelf niet over de middelen om het leger van werklozen van voldoende inkomen te voorzien. Daardoor zagen zij geen andere uitweg dan de federale regering om hulp te vragen. Ook de werkgevers en de vakbonden steunden de 'grote overheid'. Roosevelts *New Deal* veranderde de structuur van de sociale zekerheid ingrijpend. De president werd nog drie keer herkozen – in 1936, 1940 en 1944 –, waardoor hij ruim de tijd had om althans een deel van zijn plannen te realiseren. Al op 15 augustus 1935, dus nog tijdens zijn eerste termijn, kon Roosevelt zijn veelomvattende *Social Security Act* ondertekenen, die vooral ouderen zonder pensioen hielp te overleven: 'A monthly check to you for the rest of your life!' In de praktijk zag de wet maar weinig hulpbehoevenden geheel over het hoofd (zie hiervoor ook De Swaan 1996: 215-217). De opzet was in zoverre typisch Amerikaans dat de overheid zelf in principe geen fondsen ter beschikking stelde, maar er vooral voor zorgde dat via belastingen en premies gelden werden verzameld en – onder toezicht van een door de overheid gecontroleerde *Social Security Board* – eerlijk verdeeld.⁵ In latere jaren heeft de vs de strikte

‘verzekerings’-benadering moeten laten varen. Sindsdien dragen de diverse overheden, inclusief de federale, ook eigen middelen bij aan tal van vormen van financiële bijstand.

In Nederland trad de overheid heel wat minder voortvarend op tegen de gevolgen van de depressie. Het kabinet hield vast aan de ‘gouden standaard’: de vaste en hoge wisselkoers van de gulden tegenover goud, waardoor devaluatie van de gulden te lang uitbleef en de Nederlandse economie aan concurrentiekracht verloor. Evenmin bleken de kabinetten-Colijn in staat ten minste uit te stralen – zoals Roosevelt deed – dat het leed van de massa hun aan het hart ging. Toch was het niet de vs die bij ons de aandacht trokken als een land waar alles grondiger werd aangepakt. Het verzuilde Nederland had, zelfgenoegzaam als het was, überhaupt weinig op met buitenlandse voorbeelden. Bij degenen die wel over de grens keken, maakten de regimes die in de Sovjet-Unie, Italië en Duitsland aan de macht waren meer indruk. Communisten waren in de ban van Moskou, ‘rechts’ bewonderde Mussolini en Hitler.

Na de Tweede Wereldoorlog, toen Nederland zijn Britse, Canadese en Amerikaanse bevrijders dankbaar was en ‘amerikanisering’ zich in allerlei opzichten spontaan voordeed, bleef het opnieuw stil op het terrein van de staatkunde. Zelfs het in juni 1947 gelanceerde en zeer populaire Marshallplan, dat Nederland economisch weer op de been hielp, leidde niet tot een beweging om Nederland in staatkundig opzicht Amerikaanser te maken. De Amerikaanse cultuur, die in het verleden bij tal van intellectuelen aversie had gewekt vanwege haar veronderstelde materialisme, werd wel steeds meer op waarde geschat, zij het door sommigen nog steeds met argusogen bekeken. Zeker de massacultuur maakte furore en veranderde de aanblik van ons land.

Het gebrek aan invloed van het Amerikaanse politieke bestel stond daarmee in schril contrast. Zoveel was er echter ten opzichte van de periode voor 1945 niet veranderd dat dit om een speciale verklaring vraagt. De vs en Nederland waren qua ideologie en staatkundige behoeften niet meer naar elkaar toe gegroeid. Integendeel. De denkbeelden achter de welvaarts- of verzorgingsstaat die in Europa om zich heen greep, waren grotendeels van eigen bodem. Wat begon als een inhaalslag leidde zeker in Scandinavië en in Nederland tot een grote voorsprong. Op het gebied van de oudedagsvoorziening en de gezondheidszorg werd wetgeving ontwikkeld waarvan de vs zelfs in de eenentwintigste eeuw alleen nog kan dromen.

Alom dus grote sympathie voor de vs, maar een beperkte neiging tot navolging. Zelfs de communisten ontkwamen aanvankelijk niet aan betuigingen van respect voor de bevrijders, al was Stalin voor hen een nog veel grotere held. Dat respect gold echter niet de (kapitalistisch georiënteerde) staat. Als in *De Waarheid* in die jaren een aardige Amerikaan werd besproken of afgebeeld, bijvoorbeeld in een politieke tekening, was dat altijd een *arbeider*, die zijn broeders overzee vanwege de klassenverwantschap een warm

hart toedroeg.⁶ De liberalen waren royaler met bewondering, maar toen het Indonesische conflict verhevigde ebde het warme gevoel voor de vs in de kring van gezeten burgers weer wat weg vanwege de steun die dat land verleende aan de vrijheidsstrijd van Soekarno. De communisten haakten in dezelfde periode geheel af onder invloed van de Koude Oorlog. In de jaren zestig had de desondanks nog altijd brede sympathie voor de vs veel te lijden van de oorlog in Vietnam (Van der Maar, 2007). Het Watergateschandaal van de jaren zeventig, dat president Nixon tot afreden dwong, maakte eveneens veel negatieve tongen los.

Nogal wat Nederlandse politici vertoonden een fascinatie voor de Amerikaanse politiek, zonder echter ooit in de verleiding te komen elementen van het staatsrecht te willen overhevelen. Alleen de mogelijkheid wetten aan de Grondwet te toetsen kwam op gezette tijden als een aantrekkelijke optie naar voren, maar daarbij werd maar weinig naar de vs verwezen. Nederland is immers met Finland het enige land in Europa waar de wetgever wordt geacht de Grondwet exclusief en adequaat in zijn wetgeving te verdisconteren.⁷ Een discussie over dit thema kan dus putten uit genoeg Europese voorbeelden om het Amerikaanse links te laten liggen (zie hierna).

Joop den Uyl was een van degenen die de ontwikkelingen in de vs met grote belangstelling volgden. Binnen de PvdA torende hij op het intellectuele vlak boven iedereen uit. Als econoom was hij jaloers op de liberale Amerikaanse kijk op internationaal handelsverkeer, en hij hoopte dat Europa daarvan zou leren.⁸ Maar in sociaal opzicht had hij een verre van hoge dunk van de vs. Dat bleek aan het begin van de jaren zestig, toen er in Nederland van anti-americanisme nog weinig sprake was. Als directeur van de Wiardi Beckmanstichting werd Den Uyl door een medewerker geattendeerd op het in 1958 verschenen boek *The Affluent Society* van de Amerikaanse econoom John Kenneth Galbraith (1908-2006).⁹ Galbraith hekelde de grote tegenstelling tussen 'private affluence' en 'public squalor' in zijn land. De staat had zich zijns inziens na de New Deal te veel teruggetrokken uit het publieke domein. Den Uyl raakte in de ban van deze visie. Zijn functie bracht met zich mee dat hij nauw betrokken was bij de voorbereiding van het verkiezingsprogramma van 1963, dat à la Galbraith *Om de kwaliteit van het bestaan* zou gaan heten. Dit PvdA-manifest ademde voor het eerst een geest die zeer expliciet voorrang gaf aan kwaliteit boven kwantiteit. Het brood-en-botersocialisme werd vervangen door een beleid dat de individuele welvaart een stapje terug liet doen ten gunste van – onder de hoede van een staat die maatschappelijke rechtvaardigheid afdwingt – goed functionerende gemeenschapsvoorzieningen. Voor Den Uyl en zijn partij, die duidelijk verscheurd werden door tegenstrijdige gevoelens, was de vs vooral een uitdaging tot zelfreflectie, niet een land om na te volgen.

Een uitdaging zag ook Jean-Jacques Servan-Schreiber, de Franse journalist – en oprichter van het blad *L'Express* – die in 1967 het geruchtmakende *Le défi*

américain ('De Amerikaanse uitdaging') publiceerde (Servan-Schreiber 1968). Dit boek werd meteen in het Nederlands vertaald en bereikte een groot lezerspubliek. Maar wat 'Jss' (zoals men hem noemde) ook beweerde in zijn lange, koortsachtig geschreven en alarmistisch klinkende tirade tegen de Europese inertie op economisch gebied, hij schreef niet dat de landen aan onze kant van de Atlantische Oceaan zich *staatkundig* zouden moeten hervormen. Het zeer urgente probleem dat de auteur voor het voetlicht probeerde te krijgen, kwam neer op de aanstaande kolonisatie van Europa door Amerikaanse bedrijven. Zijn recept tegen deze aanslag op de Europese autonomie bestond hoofdzakelijk uit het versneld wegnemen van handelsbarrières, verbetering van het onderwijs, samenwerking en verbeterde communicatie tussen bedrijven en – het belangrijkste – grootschalige innovatie, onder meer door de toepassing van computers op elk denkbaar terrein. Als er iets navolgenswaard was aan de vs was het volgens hem de manier waarop het zijn bedrijfsleven in de gelegenheid stelde zich over de wereld te verbreiden.

De Staatscommissie-Elzinga

Tegen het einde van de twintigste eeuw groeide in Nederland de behoefte aan dynamisering van de politiek. Meer discussie, meer keus voor de kiezer, meer duidelijkheid door een betere werking van de democratie: daar ging het om. De lokale en regionale politiek leken zich meer te lenen voor aanpassing van regels en werkwijze dan de landelijke. Vandaar dat een Staatscommissie Dualisme en Lokale Democratie (naar haar voorzitter, prof. mr. D.J. Elzinga, de 'Commissie-Elzinga' genoemd) werd ingesteld, die haar taak om de politieke en democratische legitimatie van de lagere overheid te versterken voortvarend aanpakte. In 2000 verscheen haar rapport en al in 2002 was een deel van de voorgestelde 'dualisering' van het gemeentelijk bestuur verwezenlijkt. Vanaf dat jaar zijn wethouders geen gemeenteraadslid meer en kunnen ook mensen van buiten de gekozen gemeenteraad wethouder worden – het laatste gebeurt inmiddels op grote schaal, al worden er ook nog vaak wethouders vanuit de raad naar het College van B en W overgeheveld. Bij de provincie deed zich een vergelijkbare ontwikkeling voor: gedeputeerden zijn geen lid meer van de Provinciale Staten. Deze veranderingen beoogden bij de burger meer belangstelling te wekken voor de politiek van de lagere overheden vanwege het toegenomen contrast tussen besluitvorming en uitvoering. Als wethouders en gedeputeerden geen leden van raad/staten meer zijn, kunnen zij zich onafhankelijker en vrijer gedragen, en vice versa. De politieke duidelijkheid, voor de kiezer een stimulans om zijn stem uit te brengen, is daarbij gebaat.

Om het terrein waarover zij voorstellen moest doen beter te leren kennen, liet de Commissie-Elzinga ook onderzoek verrichten naar de situatie in de vs.

Daar wordt over de levendigheid van de democratie en de betrokkenheid van de burger immers weinig geklaagd. In hun rapport *Lokale overheden in de Verenigde Staten* kwamen Ko de Ridder en Arlene Battishill echter met een teleurstellende boodschap (De Ridder en Battishill 1999). De begrippen 'monisme' en 'dualisme' zijn eventueel wel van toepassing op sommige van de meer dan 85 duizend lokale overheden in de vs, maar niet op zo'n manier dat Nederland zich aan dat land zou kunnen spiegelen. De vorm van het plaatselijk bestuur is er in de allereerste plaats de uitdrukking van de wil van de lokale gemeenschap, in overeenstemming met het beginsel dat 'We, the People' zich op dit punt niet aan algemene, door een hogere overheid gegeven regels hoeven te storen. Er is wel een tendens naar uniformering bespeurbaar, maar alleen al door het enorme verschil in bevolkingsdichtheid – er zijn *counties* met minder dan tweehonderd inwoners en ook met meer dan zeven miljoen – is er nog een lange weg te gaan. De pragmatische inrichting van de Amerikaanse lokale overheid maakt haar ongeschikt als vergelijkingsmateriaal.

De Ridder en Battishill constateren dat het bestuur in de vs nog de trekken vertoont van de typische 'Jacksonian democracy',¹⁰ die bekend/berucht was vanwege Jacksons 'volkse' manier van politiek bedrijven, met alle problemen van corruptie en verlies van decorum van dien, maar aan de andere kant ook zeer vitaal. Tegenover de verdedigers van dit soort anti-elitaire basisdemocratie staan hervormers die streven naar depolitisering van de lokale overheid. Efficiëntie en competentie zijn in hun ogen belangrijker dan laagdrempeligheid (participatie en representatie); de burger moet meer klant dan kiezer worden (De Ridder en Battishill 1999: 18). De strijd voor een beter functionerende en (dus!) minder politieke overheid kreeg in 1993 een impuls door de publicatie van een rapport van de National Commission on the State and Local Public Service onder voorzitterschap van gouverneur William Winter van Mississippi, getiteld *Hard Truths, Tough Choices: An Agenda for State and Local Reform* (zie ook Elling 1994: 107-108). De aanbevelingen van Winter, waarmee nog weinig is gedaan doordat de federale overheid nu eenmaal weinig te vertellen heeft over het lokale bestuur, gingen hoe dan ook vrij radicaal in tegen de richting die in Nederland onder anderen door Elzinga werd ingeslagen. Was bij ons het geringe politieke draagvlak het probleem (als gevolg van de grote afstand tussen burger en bestuur), in de vs werd juist geprobeerd de burger met zijn privébelangen en het bestuur wat meer te ontvlechten.

Gebleken is dus dat Nederland weinig aan Amerikaanse ervaringen heeft als het zijn democratie vitaler wil maken. Het bestuur laat er – niet alleen op lokaal en regionaal niveau – qua participatie misschien nauwelijks te wensen over, maar qua zuiverheid en transparantie zo veel te meer. In theorie beschikt de lokale overheid in de vs al heel lang over alle attributen waarmee in Nederland nog wordt geëxperimenteerd, zoals de gekozen burgemeester en het referendum. In de praktijk nemen deze politieke en bestuurlijke fenomenen vaak een gestalte aan die niemand in Nederland wenst, als het model

hier al toepasbaar zou zijn. ‘Meer democratie’ betekent voor Elzinga en de zijnen niets als het niet kan worden bewerkstelligd zonder allerlei uitwassen binnenboord te halen waarvan de vs juist verlost willen worden. De *pork barrel*, de politieke ‘machine’, populisme: feestelijk bedankt.

Toetsing van wetten aan de Grondwet

Ten slotte nog enkele opmerkingen over een belangrijk grondwettelijk verschil tussen de vs en Nederland: de toetsingskwestie. Dit in aanvulling op wat al is gezegd over de – in Nederland geldende – soevereiniteit van de wetgever in relatie tot de Grondwet en de daaruit voortvloeiende onmogelijkheid van grondwettelijke toetsing.

In de vs is toetsing van wetten aan de Grondwet als gezegd een belangrijk onderdeel van het constitutionele bestel. Voor zover de Grondwet van 1787 daarover nog onduidelijkheid liet bestaan, heeft het Hooggerechtshof door eigen uitspraken (arresten) over zijn eigen bevoegdheden de mogelijkheid van *judicial review* bevestigd.¹¹ Weinigen willen eraan tornen, hoewel het door het ingewikkelder worden van de maatschappij steeds moeilijker wordt wetten te toetsen aan ‘de geest van 1787’. In de praktijk moet het Hooggerechtshof een enorme interpretatievrijheid claimen om zijn werk te doen.

Het voordeel van dit arrangement is dat de machtenscheiding streng wordt gehandhaafd. Iedereen kan een beroep doen op de rechter als hij zich in zijn grondwettelijke rechten beknot voel, ook als het een wet betreft. Hiermee is de rechtszekerheid gediend. Het nadeel is dat de hoogste wetgever van het land (Congres en president) door de ‘politieke’ prioriteiten van het Hooggerechtshof kan worden geneutraliseerd. Dit scheidt een vorm van willekeur. Verder komt de benoeming van rechters in het Hooggerechtshof steevast in ‘gepolitiseerd’ vaarwater terecht: de persoonlijke politieke overtuiging van de leden van het Hof blijkt zo bepalend voor zijn uitspraken dat elke president erop gebrand is geestverwanten als lid benoemd te krijgen, zodat zijn gedachtegoed nog lang na zijn aftreden in ere blijft.

In Nederland is het de wetgever als instantie die zelf, na advisering door de Raad van State, de toetsing aan de Grondwet uitvoert – en daarmee basta. Als het parlement een wet heeft aangenomen, is het laatste woord gesproken. Geen persoonlijke overtuiging van een rechter – rechters zijn ook maar mensen, al worden zij nog zo neutraal geacht – die daar nog tussenkomt. Van tijd tot tijd gaan er echter stemmen op de Grondwet in normatieve zin op te waarderen en de wetgever in gelijke mate op zijn plaats te zetten, omdat dit de rechtszekerheid ten goede zou komen. Toetsing van de wet aan de Grondwet door de objectieve rechter beschermt tegen de politieke waan van de dag, is de redenering. Vooral GroenLinks stoort zich eraan dat de rechter wel strijdigheid van de wet met internationale verdragen mag constateren – waardoor de

desbetreffende wet geen rechtskracht heeft –, maar niet mag toetsen aan de eigen Grondwet. Een initiatiefwetsontwerp van Femke Halsema uit 2002 zet op dit gebied een eerste schrede en maakt toetsing van wetten aan de klassieke grondrechten mogelijk.¹² Er bestaat echter geen brede politieke steun voor dit voorstel en al helemaal geen draagvlak dat de vereiste grondwetswijziging mogelijk zou maken. In 2004 verklaarde de regering geen principiële bezwaren te hebben tegen een verruiming van de toetsingsmogelijkheid, maar veel verder is de discussie niet gekomen.

Is het idee van Halsema van Groenlinks, zwakjes gesteund door enkele politici van andere partijen, als een vorm van ‘amerikanisering’ te beschouwen? Waarschijnlijk niet. De relatie met Amerikaanse rechtsbeginselen is in de toelichting op het wetsontwerp zwak of afwezig, al noemt Halsema de noodzaak van *checks and balances*. (In de huidige interactie tussen wetgeving en bestuur – gekenmerkt door een vergaande delegatie van bevoegdheden aan de uitvoerende macht – zouden die dreigen te verdwijnen.) De vs en de founding fathers figureren dus opnieuw niet als lichtend voorbeeld. Het idee van GroenLinks komt neer op een poging in een Europees/Nederlands kader een oplossing te vinden voor een als zodanig gesignaleerd Nederlands probleem. Zoals eerder al werd opgemerkt, wijkt Nederland met zijn verbod op rechterlijke toetsing immers niet alleen af van wat in de vs normaal wordt gevonden, maar is het op dit punt ook het buitenbeentje van Europa. Dat maakt het verschil met de vs eigenlijk irrelevant.

Het is met deze casus als met alle andere besproken gevallen waarin theoretisch ‘amerikanisering’ mogelijk was geweest. Nederland en de vs leefden en leven staatkundig in aparte werelden. De wederzijdse belangstelling was doorgaans oppervlakkig. Diende zich een noodzaak tot politieke/bestuurlijke hervorming aan, dan dolven wij onze inspiratie uit eigen bodem op of zochten haar dichtbij, bij de goede burens in Europa. De vs, geliefd als bondgenoot, is in politieke kwesties altijd meer een verre vriend gebleven.

Slotopmerkingen

Van 2002 tot 2003 werkte Europa aan een grondwet die kon voldoen aan de democratische eisen van steeds kritischer burgers. Het document moest ook tegemoetkomen aan de toenemende aandrang op ‘efficiënt bestuur’ en rekening houden met verdere uitbreiding van de Unie.¹³ In een Europese Conventie, voorgezeten door de vroegere Franse president Valéry Giscard d’Estaing, werden reeksen ideeën besproken.¹⁴ Op een aantal momenten in dit proces was de Amerikaanse Grondwet van 1787 een positief of negatief referentiepunt, zo blijkt uit de handelingen van de Conventie. Moest Europa qua inrichting van zijn bestuur een beetje meer op de vs gaan lijken of juist niet? Het lag voor de hand een eind te maken aan de voortdurende wisseling

van het voorzitterschap en een soort 'president' aan te wijzen, die de continuïteit van het beleid zou uitdragen.¹⁵

Aan de ene kant beseft iedereen dat er enorme verschillen bestonden tussen de problemen waar de jonge vs indertijd voor had gestaan en de Europese uitdagingen aan het begin van de eenentwintigste eeuw. Aan de andere kant wilde men ook de overeenkomsten niet over het hoofd zien en zo mogelijk leren van de oplossingen die tijdens het constitutioneel overleg in Philadelphia waren bedacht. In de hoofdstad van Pennsylvania hadden 55 afgevaardigden, die allen dezelfde taal spraken en eveneens allen tot de gegoede burgerij behoorden, met elkaar zitten delibereren (weliswaar meestal in een hitte die in Europa niet voorkomt of door een modern aircosysteem buiten de deur wordt gehouden). De Europese Conventie telde meer dan tweehonderd leden uit 28 landen (ook alle potentiële lidstaten spraken mee) en alle lagen van de bevolking, en er waren niet minder dan elf officiële talen in het geding.

Al met al verkeerde Europa in een ingewikkelder overlegsituatie, maar dat was nog het minste probleem. Een grotere kluit was de gecompliceerdheid van de materie zelf. Waar de vs meer dan twee eeuwen geleden een totaal nieuw begin mocht maken, ging het er in Europa om een door de jaren heen steeds verder uitgedijd oerwoud van regels te kappen. De Europese Unie moest wetten waaraan een omvangrijke bureaucratie gewend en zelfs gehecht was geraakt tot een harmonieus geheel smeden. De grondslag van Europa diende te worden aangepast aan nieuwe inzichten en daarbij was het de Conventie geraden tal van nationale gevoeligheden te ontzien. De Europese Grondwet werd mede daardoor een monstrum van meer dan vierhonderd artikelen, want haast elk artikel kreeg een tegenwicht in een ander artikel.

Geen wonder dat Giscard soms met afgunst dacht aan de zwetende gedelegeerden in Philadelphia, die met zeven artikelen konden volstaan en niet, zoals de Europese Unie, naar unanimiteit hoefden te streven. De Amerikaanse Grondwet zou al in werking treden als negen van de dertien lidstaten tot ratificatie waren overgegaan. Dan hadden Giscard en de zijnen het toch heel wat moeilijker. 'De bouwers van het nieuwe Europa zijn dan ook geen natie aan het stichten, zoals Amerika in 1787 deed, maar een continent,' zei de Franse ex-president (*EU Observer* 2005).

Ook al lag de vs op de tong, in het eindresultaat van de Conventie is van trans-Atlantische inspiratie weinig zichtbaar geworden. Europa had zijn eigen zorgen. Stroomlijning en hervorming van het bestuur in een al bijna vijftig jaar bestaande federatie van staten, met grote onderlinge culturele verschillen, bleek iets heel anders te zijn dan vanuit het bijna-niets een staatkundig ideaal verwezenlijken, zoals de Amerikaanse founding fathers deden. Hoezeer in Europa de ingesleten tradities de boventoon voerden en hoe verdeeld de meningen waren, bleek eens te meer uit de referenda van 2005. Tijdens het Nederlandse referendum over de Europese Grondwet van 1 juni van dat

jaar stemde – bij een relatief hoge opkomst van meer dan 63 procent – 61,6 procent van de kiezers tegen het nieuwe Europa. De voorspelling dat Nederland daardoor aan internationale invloed zou inboeten, zo niet een paria zou worden, maakte geen indruk. Het was een prijs die het publiek graag wilde betalen om gevrijwaard te blijven van ‘supranationale betutteling’. Op grote schaal werd verkondigd dat de anonieme moloch die vanuit Brussel de ene na de andere dwangmaatregel afkondigde voortaan rustig zijn gang mocht gaan, maar dan zonder Nederland. Zo brak een van de *founding members* van datzelfde Europa met zijn verleden van actieve, stimulerende betrokkenheid bij het Europese eenwordingsproces. Dat Europa geen goed meer kon doen, betekende echter niet dat Nederland toenadering zocht tot Amerikaanse concepten. In het begin van het nieuwe millennium is de vs ons in staatkundig opzicht nog even vreemd als in de voorgaande eeuwen.

De vs heeft zich in hun ontstaansgeschiedenis meer aan het Nederlandse voorbeeld (de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden) gelegen laten liggen dan omgekeerd. ‘Amerikanisering’ van het Nederlandse bestuur of de Nederlandse staatsinrichting heeft zich – afgezien van enkele uitzonderingen van gering belang – niet voorgedaan. Wel hebben Nederlandse politieke partijen vooral in de tweede helft van de twintigste eeuw goed gekeken naar het uitgekende gebruik van de media in bijvoorbeeld Amerikaanse verkiezingscampagnes en meer in het algemeen naar de manier waarop de Amerikaanse partijen kiezers mobiliseerden. Met uitgewerkte visies op de taak van de overheid of de staat had dit leentjebuurt spelen, als het al zo genoemd zou mogen worden, echter weinig te maken.

Het streven naar invoering van het districtenstelsel dat D’66 in de eerste jaren na zijn oprichting uitdroeg en dat op gezette tijden weer de kop opsteekt, was in dezelfde mate aan de gang van zaken in buurlanden als aan de Amerikaanse praktijk ontleend. Om de burger meer bij het bestuur te betrekken, is ook nog het referendum ingevoerd – zo kort als het bestaat al haast weer een uitstervend fenomeen. Ook deze ontwikkeling was echter net zo goed ingegeven door Europese als door Amerikaanse voorbeelden.

Noten

1 Dit verwijst naar James Madison, die meer dan enig ander lid van de conventie in Philadelphia mag gelden als de ‘vader van de Grondwet’. Zijn persoonlijke visie is uitgewerkt in de belangrijkste van de ‘Federalist Papers’. Later werd hij de vierde president van de vs (1809-1817), na Washington, Adams en Jefferson.

2 David McCullough (2005) schildert een heel ander beeld van George III dan dat van een koning die door gekte wordt beheerst. Hij was zeer begaafd en helder van geest, maar leed aan een neurologische ziekte (porphyrie, ziekte van Günther) die pas in de twintigste eeuw in de medische handboeken is opgenomen.

3 De revolutionaire ontwikkelingen in Frankrijk en vooral Duitsland doen koning Willem II de schrik om het hart slaan. Hij wordt 'van de ene op de andere dag democraat'.

4 De aanhang van de RKSP was het meest ongelijk over het land verdeeld. In het zuiden (Limburg, Noord-Brabant, een groot deel van Gelderland) had de RKSP in vele districten traditioneel een overweldigende meerderheid, dankzij het feit dat het zuiden vrij homogeen katholiek stemde (het zuiden was nu eenmaal vrij homogeen katholiek en de verzuildheid zorgde voor een nauwe relatie tussen geloof en stemgedrag). Dankzij de afschaffing van het districtenstelsel en de invoering van het stelsel van evenredigheid werd zichtbaar hoe de verhouding katholiek-protestant landelijk uitviel. Het surplus aan katholieke stemmers in het zuiden ging landelijk meetellen. Daardoor profiteerde de RKSP het meest van de afschaffing van het districtenstelsel.

5 In grote lijnen werd een systeem gevolgd dat in Wisconsin, de enige staat die over een redelijk ontwikkeld verzekeringsstelsel beschikte, al werd toegepast.

6 Politieke tekeningen in *De Waarheid* worstelden met het Marshallplan; als daar al iets van deugdte, was het de Amerikaanse arbeider die uit solidariteit een deel van zijn welvaart opofferde.

7 Het vroegere grondwetsartikel (121, lid 2) luidende 'De wetten zijn onschendbaar' is bij de herziening van 1983 vervangen door het huidige artikel 120: 'De rechter treedt niet in de beoordeling van de grondwettigheid van wetten en verdragen.'

8 Zie bijvoorbeeld Plancommissie van de Partij van de Arbeid (1951). Dit rapport was in belangrijke mate Den Uyls werk.

9 Deze medewerker was H.J. (Henk) Eijssink (Jansen van Galen en Vuijsje 1985: 53-54).

10 Andrew Jackson (1767-1845), bijgenaamd 'Old Hickory', was president van de vs van 1829 tot 1837.

11 Vooral het arrest 'Marbury v. Madison' van 1803 geldt als baanbrekend.

12 Femke Halsema, GroenLinks-fractievoorzitter in de Tweede Kamer, kwam in 2002 met een ontwerp-initiatiefwet. Het toetsingsverbod zou in haar visie moeten worden ingeperkt door het buiten toepassing te verklaren waar het de klassieke (niet de sociale) grondrechten betreft. Zij wil dit bewerkstelligen door aan artikel 120 van de Grondwet het volgende toe te voegen: 'Wetten vinden evenwel geen toepassing indien deze toepassing niet verenigbaar is met de artikelen 1, 2, derde en vierde lid, 3 tot en met 9, 10, eerste lid, 11 tot en met 17, 18, eerste lid, 19, derde lid, 23, tweede, derde, vijfde, zesde en zevende lid, 54, 56, 99, 113, derde lid, 114, 121 en 129, eerste lid. Halsema kiest voor 'gespreide toetsing,' dat wil zeggen dat iedere rechter tot toetsing gerechtigd is en niet alleen een speciaal daarvoor aangewezen rechter. Zie: http://www.jurofoon.nl/jurofoonjournaal/200410/toetsing_grondwet_mvt.pdf (14 januari 2008).

13 Zie over de Europese Conventie, die in 2002 begon en in juli 2003 haar werkzaamheden beëindigde: Norman 2003; Fischer 2003; De Poncins 2003; Giscard d'Estaing 2003; Dehaene 2004.

14 Giscard vergeleek zichzelf minstens een keer met Benjamin Franklin en Thomas Jefferson, maar dit was waarschijnlijk minder bedoeld als loftuiting aan zijn eigen adres dan als poging in de vs meer belangstelling te wekken voor wat in Europa gaande was. Zie Rakove 2003: 28.

15 De Grondwet haalde het niet, maar een soort president komt er wel. Vanaf 1 januari 2009 zal er een 'permanente voorzitter van de Europese Raad van Regeringsleiders' aantreden. Deze functionaris krijgt een mandaat voor twee en een half jaar, waarna eenmalig een herverkiezing mogelijk is. Wie zal het worden: een type à la Tony Blair of iemand die zijn taak kleurloos invult? 'L'Europe doit rechercher et inventer son George Washington,'

verklaarde Giscard d'Estaing in februari 2008. Wil Europa werkelijk iets maken van zijn herstart, na de trieste gang van zaken rond de Grondwet, dan moet het geen grijze muis tot 'president' kiezen. Giscard weet wat goed is voor Europa. Wie een droom koestert, moet net als de vs na aanvaarding van zijn Grondwet in 1789 sterk leiderschap aandurven.

Literatuur

- Dehaene, J.-L. (2004) *De Europese uitdaging. Van uitbreiding tot integratie*. Leuven: Van Halewyck.
- Dippel, H. (1996) The changing Idea of Popular Sovereignty in Early American Constitutionalism. *Journal of the Early Republic* 16 (1) 21-45
- Elling, R.C. (1994) Review: The Line in Winter: An Academic Assessment of the First Report of the National Commission on the State and Local Public Service. *Public Administration Review* 54 (maart-april 1994).
- EU Observer (2005). www.euobserver.com, 9 maart 2005.
- Fischer, H. (2003) *Konvent zur Zukunft Europas. Texte und Kommentar*. Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Giscard d'Estaing, V. (2003) *La Constitution pour l'Europe*. Parijs: Albin Michel.
- Jansen van Galen, J. en B. Vuisje (1985) Den Uyl en de Wiardi Beckmansstichting (interview met Henk Eijssink). In J. Jansen van Galen en B. Vuijsje (red.) *Joop den Uyl. Politiek als hartstocht. Een leven in interviews*. Weesp: Van Holkema en Warendorf. pp. 50-64.
- van der Maar, Rimko (2007) *Welterusten mijnheer de president. Nederland en de Vietnamoorlog, 1965-1973*. Amsterdam: Boom.
- McCullough, D. (2005) *1776*. New York: Simon and Schuster.
- Norman, P. (2003) *The Accidental Constitution. The Story of the European Convention* Brussel: Eurocomment.
- Plancommissie van de Partij van de Arbeid (1951) *De Weg naar vrijheid. Een socialistisch perspectief. Rapport van de Plancommissie van de Partij van de Arbeid*. Amsterdam: Partij van de Arbeid.
- de Poncins, E. (2003) *Vers une Constitution européenne. Texte commenté du projet de traité constitutionnel établi par la Convention européenne*. Parijs: Editions 10/18.
- Rakove, J. (2003) Europe's Floundering Fathers. *Foreign Policy*, 138: 28-38.
- De Ridder, K. en A. Battishill (1999) *Lokale overheden in de Verenigde Staten. Rapport*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Servan-Schreiber, J.J. (1968) *De Amerikaanse uitdaging*. Utrecht/Antwerpen: Bruna.
- Swaan, A. de (1996) *Zorg en de staat. Welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam.
- Will, G.F. (2007) The Danger. *The Atlantic Monthly*, 300 (november 2007).
- Turpijn, J. (2008) *Mannen van gezag. De uitvinding van de Tweede Kamer*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.